

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті здійснено характеристику та розкрито напрямки вдосконалення сучасного стану розвитку правової системи України. Доведено, що вона характеризується комплексом взаємопов'язаних, однак не завжди узгоджених засобів впливу вищих, центральних місцевих і локальних суб'єктів публічної адміністрації та формалізованих і неформалізованих суб'єктів громадянського суспільства на побудову в Україні правової системи, яка відповідала б цінностям і стандартам європейської спільноти. Основною цінністю на практиці має бути людина її права, свободи та інтереси, а суб'єкти владних повноважень мають служити їй, а не приватному чи корпоративному інтересу.

Ключові слова: демократія, засоби впливу, правова система, принцип верховенства права, суб'єкт громадянського суспільства, суб'єкти публічної адміністрації, цінності і стандарти ЄС.

The article describes and reveals areas for improving the current state of development of the legal system of Ukraine. It is proved that it is characterized by a set of interconnected, but not always coordinated means of influencing higher central local and local public administration entities and formalized and non-formalized civil society actors to build a legal system in Ukraine that meets the values and standards of the European community. In which the main value in practice should be a person's rights, freedoms and interests, and the subjects of power should serve him, not private or corporate interests.

Key words: democracy, EU values and standards, Legal System, means of influence, principle of the rule of law, subject of civil society, subjects of public administration.

Вступ. Україна – правова демократична держава, в якій людина визнана найвищою соціальною цінністю. Реалізація цих положень Конституції України прямо впливає на сучасний розвиток її правової

системи, що перебуває на зломі хоча реально демократичних, однак таких, що перебувають під впливом корумпованих і олігархічних чинників. Це не може задовольняти народ України.

Значна довіра громадян до сучасної верховної влади дає можливість провести її відповідні реформи з метою проведення правової системи України до стандартів і цінностей Європейської спільноти. На сучасному етапі розвитку наше суспільство стикається з багатьма викликами, які вимагають свого як теоретичного, так і правотворчого та правореалізаційного вирішення. У цій статті буде схарактеризовано сучасний стан правової системи України та запропоновано деякі напрямки її вдосконалення.

До проблеми розвитку правової системи країни зверталися вітчизняні вчені Ю. Ведерніков, В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, М. Лазаренко, А. Папірна, О. Петришин, О. Правоторова, Р. Фелікс, М. Цвік та ін. Проте вони безпосередньо викликів щодо сучасного стану розвитку правової системи України не торкалися, а зосереджували свої наукові пошуки на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії природного права, теорії права, а також вітчизняного законодавства виявити й описати сучасний стан розвитку правової системи України та запропонувати напрямки її удосконалення.

Результати дослідження. В юридичній літературі сталої є точка зору, що в кожній країні діють свої правові звичаї, традиції, юрисдикційні органи, сформувалися особливості правового менталітету, правової культури, що й об'єднується загальним поняттям «правова система». У будь-якій державі правова система детермінована історичними та географічними факторами, є частиною соціальної системи держави. Правова система – це комплекс взаємопов'язаних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин та юридичних явищ, що виникають унаслідок такого регулювання. Структуру правової системи становлять такі елементи: суб'єкти права – фізичні особи, організації та юридичні особи; правові норми та принципи; правові відносини, правова поведінка, юридична практика, режим функціонування

правової системи; правосвідомість і правова культура; законність і правопорядок як результат взаємодії зазначених елементів [1].

Більш детально спинимося на стані та трансформації юридичних елементів правової системи України на сучасному етапі її розвитку. Фізичні особи в Україні з погляду формальної догматики можуть мати загальний статус громадянина України, іноземця та особи без громадянства. Усім їм може бути притаманний спеціальний статус фізичної особи-підприємця, а громадяни України крім того можуть мати правовий статус публічної особи – наприклад, державного службовця як громадянина України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [2].

У свою чергу юридичні особи в Україні поділяються на приватні, публічні та громадські. Перші створюються з метою задоволення приватного, другі – державного й органів місцевого самоврядування, треті – колективного інтересу. Публічні та приватні юридичні особи можуть поставати у формі установ та підприємств, а публічні крім того – у формі державних і комунальних організацій. Наприклад, згідно із Законом України від 21 травня 1997 р. № 280 районні та обласні ради – це органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст [3]. В Україні як держави, що перебуває на початковому етапі свого розвитку, постійно відбувається реформування органів публічної влади. Припиняють своє існування одні органи, і з виконання уточнених функцій держави виникають нові.

Норми права є первинною складовою права будь-якої правової системи. Оскільки Україна належить до романо-германської правової сім'ї, то основними нормами права є нормативно-правові акти високого рівня (закони) та численні підзаконні нормативно-правові акти. Основним законом України є Конституція України. Також вагомий вплив на формування правової системи України належить міжнародно-правовим

актам, насамперед основоположним актам ООН та Європейського Союзу. Останні стали особливо актуальними після підписання угоди про асоціацію України в ЄС та відповідного плану заходів з її реалізації. Крім того слід підкреслити, що вагомий вплив на правову систему України почали здійснювати судові прецеденти (рішення) Європейського суду з прав людини, який здійснює захист порушених прав громадян країн-учасниць ради Європи на основі реалізації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5; 6; 7].

Принципи права є основоположною категорією в будь-якій країні романо-германської правової сім'ї. Не є виключення з цього правила й Україна. У вітчизняній науковій і навчальній літературі принципи характеризують як найбільш загальні вимоги, що ставляться до суспільних відносин та їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні настанови, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи [8]. В умовах сьогодення загальні вітчизняні принципи права проходять своє подальше утвердження, в першу чергу щодо переходу всієї правової системи України на дотримання букви й духу принципу верховенства права. Наповнюються новим змістом і спеціальні принципи – наприклад, в адміністративному праві усе ширше використовуються принципи належного врядування [9].

Змінюються підходи до розуміння правової поведінки та застосування юридичної практики. Стосовно першої проблеми необхідно звернути увагу на зміну парадигми правової поведінки чиновників у зв'язку із застосуванням інституту е-декларування особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та інших сучасних антикорупційних заходів, які є вже впровадженими в правозастосуванні чи перебувають та стадії розробки і правотворчості. Що призводить до зміни правової поведінки публічні чиновників як на службі, так і в побуті [10]. Змінюється також і юридична практика, яка підлаштовується як під європейські стандарти, так і під нові виклики, які виникають у суспільних відносинах. Слушним прикладом тільки що зазначеного є запровадження в Україні європейських стандартів фіксації

порушень правил дорожнього руху за допомогою технічних засобів та особливості застосування в таких випадках адміністративної відповідальності, яка може характеризуватися з погляду суб'єктивної сторони презумпцією тимчасової винності власника транспортного засобу, на якому скоєно порушення правил дорожнього руху [11].

Режим функціонування правової системи сучасної України без всякого сумніву є демократичний. У нас регулярно відповідно до кращих стандартів світової спільноти змінюється вища публічна влада та представницькі органи місцевого самоврядування. А коли деякі політично збанкрутілі можновладці не залишають свої посади, то їм допомагає це зробити народ України через Майдан. Проте стандарти вітчизняної демократії все ж залишаються далекими від європейських. На нинішньому етапі розвитку суспільства політична система – це система транспартійної корупції, в якій різні партії сваряться на публіці, а всередині пов'язані бізнес-інтересами, і для них це головне. При цьому культивується всемогутність грошей. Це прямий шлях до корупції. Відповідно до європейських вимірів демократія – це ефективно діюча в інтересах країни, а не купки політиків, державна машина, це чіткий розподіл повноважень між гілками влади, це стабільно працюючий уряд, який підтримує стабільна більшість у парламенті, і незалежна судова влада, це консенсус політичного класу і суспільства щодо стратегічно важливих для країни питань [12]. В умовах сьогодні Президент України В. Зеленський та його команда наполегливо намагаються системно зламати ці негативні явища. Зокрема через ухвалення антикорупційної стратегії та законодавства щодо протидії олігархату [13].

Це послідовно, хоча і не швидко, призводить до зміни правосвідомості та правової культури як чиновників так і громадян. Як уже доводилось вище, позитивно змінюється правова культури публічних чиновників. Що стосується більшості пересічних громадян, то зрушення в цій сфері відбуваються неоднозначно. Наприклад, кількість прихильників європейських цінностей, Європейського Союзу, НАТО значно зросла останніми роками. Одночасно значно зменшилася кількість громадян, які підтримували псевдоцінності «Руського світу». Це є позитивним явищем.

Проте незначні зрушення є у правосвідомості громадян щодо підтримки непопулярних євроатлантичних прагнень нашого уряду – наприклад, щодо запровадження ринкових механізмів в енергетичній та комунальній сферах.

Законність і правопорядок у вітчизняному суспільстві на сучасному етапі розвитку характеризується упровадженням в усі сфери життя принципу верховенства права як царини досягнення широкого за змістом успіху національної правової системи. Цей шлях не тільки на рівні правозастосування та рівня правотворчості і ще головне – на рівні правового мислення громадян і чиновників – вимагає наполегливих зусиль як органів публічної влади, формалізованих суб'єктів громадянського суспільства, так і активної підтримки більшості громадян України.

Усе вищевикладене дає можливість сформулювати такі узагальнення щодо сучасного стану розвитку правової системи України:

- здійснюється постійне реформування вітчизняних органів публічної влади, припиняють своє існування одні публічні органи і для виконання уточнених осучаснених функцій держави виникають нові;

- в умовах інтеграції українського суспільства до цінностей і стандартів ЄС вагомий вплив на формування правової системи України належить міжнародно-правовим актам ЄС та Ради Європи, в першу чергу провідну роль у цій сфері здійснюють судові прецеденти (рішення) Європейського суду з прав людини, що ухвалюються на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

- загальні вітчизняні принципи права надалі утверджуються, у першу чергу щодо переходу всієї правової системи України на дотримання букви і духу принципу верховенства права, та наповнюються новим змістом і новітніми спеціальними принципами;

- змінюються підходи до розуміння правової поведінки та застосування юридичної практики стосовно парадигми правової поведінки публічних чиновників, зокрема завдяки застосуванням інституту е-декларування;

- змінюється також і юридична практика, поштовхом для чого є європейські стандарти та нові виклики, які виникають у суспільних

відносинах;

– демократичний національний режим функціонування правової системи за ініціативою Президента України В. Зеленського наповнюється справедливими чинниками через ухвалення антикорупційних заходів і законодавства щодо протидії олігархату;

– існують проблеми щодо повільного зрушення у правосвідомості значної кількості громадян щодо невідтримки ними непопулярних, однак необхідних для достойного життя реформ, зокрема щодо запровадження ринкових механізмів в енергетичній та комунальній сферах.

Висновки. Отже, сучасний стан правової системи України характеризується комплексом взаємопов'язаних, однак не завжди узгоджених засобів впливу Президента та Кабінету міністрів України, інших органів виконавчої влади, більшості парламентарів, керівників територіальних громад, судової гілки влади, формалізованих і неформалізованих суб'єктів громадянського суспільства на побудову в Україні правової системи, яка відповідала б цінностям і стандартам європейської спільноти, у якій основною цінністю на практиці має бути людина, її права, свободи та інтереси, а суб'єкти владних повноважень мають служити їй, а не приватному чи корпоративному інтересу.

Список використаних джерел:

1. Ведерніков Ю., Папірна А. Теорія держави і права: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 333 с.
2. Про державну службу. Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 4. ст. 43.
3. Про органи місцевого самоврядування. Закон України від 21 травня 1997 р. № 280. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. ст. 170
4. Бюро економічної безпеки України. Утворено. Урядовий портал. 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-byuro>
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. Верховна Рада

України. 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text;

6. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Верховна Рада України. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-p#Text>;

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Верховна Рада України. 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

8. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. Цвіка, О. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

9. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 656 с.

10. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2018 році. Схвалено Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції 29 березня 2019 р. № 885. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Natsdopovid-2018.pdf>

11. Лазаренко М. Адміністративно-правове регулювання безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі: дисертація. Київ, 2017. 2015 с.

12. Фелікс Р. Політичний режим в Україні: Тенденції формування. Політичний менеджмент. 2011. № 5. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rudych_politychnyi-1.pdf].